

Een onbekende Nederlandse editie van 'Die Orgel' van F.L. Schubert

In 1867 publiceerde F. L. Schubert een boek getiteld '*Die Orgel, ihre Bau, ihr Geschichte und Behandlung*' bij uitgeverij Merseburger in Leipzig. Het boek beleefde verschillende herdrukken (derde druk in 1898).

Franz Ludwig Schubert (1804-1868), niet te verwarren met de beroemde componist Franz Peter Schubert (1797-1828), was actief als musicus, componist, dirigent en is auteur van diverse boeken over muziek.

Hij leefde en werkte in Leipzig en Gera. Vanaf 1831 publiceerde hij niet alleen eigen composities en bewerkingen, maar ook theoretische werken zoals een lesmethode voor trompet en klarinet, en handboeken over 'Das Pianoforte' en thema's als orkestratie.

Recent kwam ik een exemplaar op het spoor van een onbekende Nederlandse editie van Schuberts boek over het orgel. De titel luidt: '*Het orgel – naar het Hoogduitsch van F.L. Schubert – Met eene voorrede van Job. Bastiaans*'. De uitgave werd verzorgd door G.G. Sanders te Amsterdam, het jaar van publicatie wordt helaas niet vermeld. Op basis van informatie in de tekst van het boekwerkje kwam de uitgave in 1868 of kort daarna tot stand.

Het werkje telt 128 pagina's (bladspiegel 12,3 x 18,5 cm) en is in een linnen band gebonden. Op de omslag staat in goudopdruk: '*Schubert – Het orgel*'

De titels van de hoofdstukken geven een goede indruk van de onderwerpen die in het boekje behandeld worden. Deze titels luiden als volgt: '*De geschiedenis van het orgel*', '*De hoofddeelen van het orgel*', '*Alphabetische naamlijst der registers*', '*Het orgelspel*', '*Het registreren*' en '*Oorzaken van voorkomende gebreken en middelen tot verbetering daarvan*'.

De tekst van Schubert is niet alleen vertaald maar ook bewerkt. De inhoud is op sommige punten afgestemd op de Nederlandse doelgroep; zo wordt aan instrumenten op Nederlands grondgebied en werk van Nederlandse bouwers bijzondere aandacht besteed.

Aan de vertaling/bewerking van Schuberts boek is een inleiding van J.G. Bastiaans (1812-1875) toegevoegd. Bastiaans was van 1858 tot 1875 organist van het beroemde Müller-orgel in de Grote- of St. Bavokerk te Haarlem. Bastiaans verbleef in het kader van zijn orgelstudie in de jaren 1836-1838 in Duitsland en onderhield contacten met collega's van Duitse komaf. Dat zou een verklaring kunnen zijn voor de connectie met het werkje van Schubert.

Bastiaans verzorgde overigens in 1867 ook de vertaling van een boekje van Schubert over de piano.

Interessant detail is nog dat het titelblad van 'ons' exemplaar gesigneerd is door J.W. Besselaar sr.. We kunnen daarom concluderen dat het werkje deel uit maakte van zijn collectie.

In de bijlage is het titelblad en de inleiding van Bastiaans integraal gereproduceerd.

Johan Zoutendijk, januari 2011

J. W. B. van der

HET ORGEL.

NAAR HET HOOGDUITSCH

VAN

F. L. SCHUBERT.

MET EENE VOORREDE

VAN

JOH. BASTIAANS.

AMSTERDAM,

G. G. SANDERS.

..... en 't Orgel rijst voor 't eerst uit 's kunstnaars handen
Een zilv'ren zuilenrij, aan 's aardrijks ingewanden
Ontruikt, door kunst geschaard en door de lucht bezielde,
Brenkt klanken voort, waarbij de sterv'ling bidt en knielt.
..... Gij vorst'lijk kunstgewrocht,
Gij heilig speeltuig, dat den teedren ademtocht
En 't woedend stormen ons welluidend weer kunt geven.
Volmaaktste toonenschat, meer edel, meer verheven
Dan ooit een speeltuig werd gevormd door 's kunstnaars hand.
— Vol van verscheidenheid, en toch zoo nauw verwant,
Springt op een vingerdruk een schat van lichtgloedspranken
En vloeit tot ééne vlam: een lied van duizend klanken!

VOORREDE.

Wie treedt een kerkgebouw voor het eerst binnen zonder zoekend rond te zien naar zijn grootste sieraad, het orgel; wie in de beschaafde wereld stelt er geen prijs op een goed orgel door kundige handen te hooren bespelen, en wie, dien dit mogt ten deel vallen, is daarbij niet eens of meermalen, terwijl hij met bewondering staarde op dit prachtige instrument, getroffen geworden door zijne overweldigende accoorden, of tot tranen geroerd door zijne teedere toonen?

Liefelijk door het schoone zijner zachte geluiden, krachtig door het toonvolumen van vele zijner stemmen; majestueus door den omvang en hoeveelheid zijner toonen; eerwaardig door zijnen ouderdom en eerbiedwekkend als een bijna onmisbaar hulpmiddel tot opwekking en verheffing van het godsdienstig gevoel bij de openbare godsdienstoefening, staat het daar als een der schoonste en verhevenste gewrochten van menschelijke kunst.

Zijne geschiedenis verliest zich in de grijze oudheid; hoewel eenvoudig van oorsprong, is het thans tot eene volkomenheid gebragt, dat het met regt de koning aller muziekinstrumenten

genoemd mag worden en alle aanspraak heeft om van nabij gekend te worden, vooral door hen, die er zich van bedienen als orgaan tot vertolking van muzikale gedachten, maar in de eerste plaats door organisten van beroep, wier pligt het is te weten door welke oorzaken de toonwonderen, door het orgel voortgebracht, ontstaan.

Elke poging om aan dit doel bevorderlijk te zijn, verdient toejuiching en aanmoediging, vooral omdat de litteratuur van dit onderwerp in ons land zoo arm is.

Door den uitgever eener Nederduiteche bewerking van SCHUBERT'S: „Die Orgel, ihre Bau, ihr Geschichte und Behandlung” uitgenoodigd dit werkje bij het Nederlandsche publiek in te leiden, mogt en wilde ik mij hieraan niet onttrekken, daar het in populaireren stijl geschreven werkje mij zeer geschikt voorkomt tot verspreiding van degelijke kennis aangaande dit kunstrijk muziek-instrument.

Niet alleen het belangstellend publiek, maar ook de dilettant-orgelspeler en vele organisten kunnen er de zoo noodige kennis door opdoen, zonder welke zij toch nooit in alle opzigten het orgel goed zullen leeren behandelen en zich het vertrouwen waardig kunnen maken, dat eenig Kerkbestuur in hen stelt door een deugdelijk orgelwerk aan hunne zorg over te laten. Hoe toch zal iemand, die met de zamenstelling van een orgel onbekend is, vooral op kleine plaatsen, waar geen orgelmaker in de nabijheid woont, kleine gebreken verhelpen. En wordt hij soms door den nood gedrongen dit te beproeven, dan blijft hem toch dikwijls de oorzaak van het gebrek verborgen, of hij bederft zooveel aan mechaniek of pijpwerk, dat het instrument tijdelijk geheel onbruikbaar wordt en groote kosten van herstel vordert.

De noodige kennis om zich in vele gevallen te helpen verschaft

het besproken boekje, dat aanvangt met een belangrijke geschiedenis van het orgel van zijnen oorsprong af, zoo ver de overlevering deze heeft bewaard, tot op onzen tijd, waarin het orgel den hoogsten trap van zamengesteldheid, kunstmatigheid en volkomenheid schijnt bereikt te hebben.

Het oorspronkelijke werkje, dat zich vooral bepaalt tot de orgels en orgelmakers in Duitschland, is verrijkt met eene beknopte opgave van de voornaamste orgelwerken en hunne bouwmeesters in Nederland, Frankrijk, België en Engeland, en bevat eene gedetailleerde beschrijving van een der grootste orgels, die in den laatsten tijd zijn gebouwd. Verder worden de bijzondere deelen van het orgel, benevens de zamenstelling en werking ervan, verklaard en aanleiding tot het stemmen van dit instrument gegeven. Dan volgt, alphabetisch opgegeven, eene verklaring van de meest bekende registers en eene aanwijzing der regelen voor het registreeren. Daarna wordt zelfs een en ander medegedeeld aangaande het orgelspel in het algemeen en van het koraalspel in het bijzonder. Het boekje eindigt met eene opsomming van de meest voorkomende gebreken, en opgave der middelen tot hunne verbetering.

Ieder organist, en vooral hij, wien de gelegenheid ontbreekt om de constructie van het orgel op eene andere wijze te leeren kennen, kan zich hier de kundigheden verschaffen, welke tot de ongestoorde waarneming van zijnen gewigtigen post onmisbaar zijn. Hij zal zich niet alleen in staat gesteld zien zijn instrument goed te behandelen, maar het ook zuiver gestemd weten te houden en zelfs kleine gebreken, waardoor anders ligt stoornis in de godsdienstoefening ontstaan, of wel het orgel geheel zoude moeten zwijgen, kunnen verbeteren.

De beknoptheid en goedkoopheid van het werkje zal ook meni-

gen liefhebber en belangstellende nopen er kennis mede te maken. Voor onze organisten is het echter onmisbaar.

Wij wenschen dat het in aller handen kome, en hopen dat het strekken moge tot veredeling en volmakiug eener kunst, wier bestemming het is het godsdienstige gevoel, het hoogere leven des geestes in de gemeente aan te kweeken, dat helaas! nog te dikwijls door onharmonische geluiden ontstaat en ontstemd wordt.

JOH. BASTIAANS.

De vertaler gevoelt zich verplicht zijn' vriend, den heer JOH. BASTIAANS, dank te brengen voor de welwillendheid, waarmede hij hem met zijne uitgebreide kennis van het behandelde onderwerp bij de bewerking wel heeft willen ten dienste staan.

Het werkje heeft daardoor zeker in waarde gewonnen.

Na het gezegde in de voorrede, mag zeker iedere verdere aanprijzing van SCHUBERT's boekje achterwege blijven.

V.

LATER OPGEMERKTE DRUKFEIL.

Op bladz. 46, regel 12, staat Winchester, dit moet zijn: Winschoten.